

Verslaggevingsstandaarden en resultaatsturing

Ferdy van Beest en Chris Knoops

SAMENVATTING In dit artikel wordt een overzicht gegeven van recente wetenschappelijke literatuur over de relatie tussen op regels gebaseerde en op principes gebaseerde verslaggevingsstandaarden en resultaatsturing. Daarbij wordt tevens ingegaan op verschillende vormen van resultaatsturing, namelijk resultaatsturing via reële operationele transacties en verslaggevingsgebaseerde resultaatsturing. Analyse toont aan dat tegenstrijdige resultaten uit eerder onderzoek worden veroorzaakt door verschillen in soort onderzoek (archival studies of gedragsstudies), de participanten/respondenten die meedoen in experimenten en surveys, alsmede onderzochte interactie-effecten.

RELEVANTIE VOOR DE PRAKTIJK Dit onderzoek draagt bij aan de beeldvorming van beleidsbepalers, financieel managers, auditcommissies en accountants ten aanzien van de effecten die op regels gebaseerde en op principes gebaseerde verslaggevingsstandaarden hebben op resultaatsturing.

1 Inleiding

Ten aanzien van de regulering van de financiële verslaggeving wordt in de literatuur een onderscheid gemaakt tussen op regels gebaseerde standaarden (*rules-based standards*; hierna RBS) en op principes gebaseerde verslaggevingsstandaarden (*principles-based standards*; hierna PBS), waarbij allerlei tussenvormen mogelijk zijn. Daarbij wordt de vraag aan de orde gesteld welke mate van gedetailleerdheid (of flexibiliteit) van verslaggevingsstandaarden optimaal is, d.w.z. gepaard gaat met de hoogste kwaliteit van de financiële verslaggeving. De kwaliteit van de financiële verslaggeving is niet alleen afhankelijk van de inhoud van de regelgeving, maar ook van de afdwingbaarheid en de handhaving (Hoogendoorn en Mertens, 2001).¹ Accountantscontrole, toezicht, het rechtssysteem in een land, het niveau van de financiële analyse en dergelijke, spelen hierbij een belangrijke rol. De kwaliteit van de inhoud van de financiële verslaggeving wordt in archival onderzoek² vaak gemeten aan de hand van proxies

voor de mate van resultaatsturing (en voor het ruimere begrip kwaliteit van de winst, dat ook variabiliteit en persistentie omvat). In gedragsstudies daarentegen worden verslaggevingskeuzes en reële transacties (die gericht zijn op resultaatsturing) bestudeerd als onderling afhankelijke beslissingen van managers, accountants en toezichthouders (Libby en Seybert, 2009).

Rapporteringsschandalen in de Verenigde Staten waren de aanleiding voor een discussie over de vraag of de regelgeving niet te ver was doorgeschoten en of verslaggevingsstandaarden niet meer op principes gebaseerd moesten worden (Sarbanes-Oxley Act of 2002; hierna SOx). PBS zijn flexibeler en laten meer ruimte voor professionele oordeelsvorming door het management van ondernemingen en door accountants. In het samenspel tussen het management en de controlerend accountant kan op deze wijze wellicht de economische realiteit van de onderneming beter worden weergegeven in de financiële verslaggeving. De discretie voor het management kan echter ook misbruikt worden voor resultaatsturing.

Er blijkt geen eensgezindheid te bestaan over het totale effect dat RBS en PBS hebben op resultaatsturing. Nelson (2003) concludeert naar aanleiding van een bespreking van eerder onderzoek dat meer regels leiden tot minder resultaatsturing, terwijl Jamal en Tan (2010) en ook andere auteurs aantonen dat PBS leiden tot minder resultaatsturing. Ook is er discussie over de invloed van het soort verslaggevingsstandaard, RBS of PBS, op de vorm van resultaatsturing die wordt toegepast: op verslaggeving gebaseerde resultaatsturing (*accrual-based earnings management*) of resultaatsturing via reële operationele transacties (*real earnings management*) en over een substitutie-effect dat optreedt als verslaggevingsstandaarden meer op principes dan wel op regels gebaseerd worden. In paragraaf 3 blijkt verder dat binnen gedragsstudies ook geen eenduidige conclusies bestaan, maar dat de onderzoeksresultaten (mede) afhankelijk zijn van de participanten/respondenten in experimenten en surveys, in casu financieel managers versus accountants, en de tijd waarin het artikel werd

geschreven. In dit artikel geven wij een overzicht van recente wetenschappelijke literatuur over de relatie tussen RBS en PBS enerzijds en resultaatsturing anderzijds. Wij proberen de tegenstrijdige resultaten uit eerder onderzoek te duiden. In paragraaf 2 wordt ingegaan op de begrippen RBS en PBS, op verschillende vormen van resultaatsturing en hoe die kan worden gemeten. In paragraaf 3 worden gedragsstudies besproken: experimenteel onderzoek, waarbij een onderscheid wordt gemaakt tussen onderzoek onder managers en onder accountants, en survey-onderzoek. Vanwege beperkingen van archival onderzoek focussen wij op gedragsstudies. Het artikel eindigt met een conclusie en suggesties voor vervolgonderzoek.

2 Begripsbepaling

2.1 Op regels en op principes gebaseerde verslaggevingsstandaarden

Met als directe aanleiding de misleidende financiële verslaggeving door Enron heeft het Amerikaanse Congress in nieuwe wetgeving, de zogeheten *Sarbanes-Oxley Act* of 2002, aan de Securities and Exchange Commission (SEC) gevraagd onderzoek te doen naar een op principes gebaseerd systeem van externe verslaggeving (Benston et al., 2006; Folsom et al., 2011). In juli 2003 verscheen een rapport van de SEC en hierin werd een *objectives-oriented* benadering voorgesteld. Dit is een soort middenweg (Hoogendoorn, 2004).

RBS zijn gedetailleerder (strikt) dan PBS. RBS omvatten kwantitatieve afgrenzingen (zogenaamde *bright lines*), voorbeelden, beperkingen ten aanzien van de reikwijdte, uitzonderingen, mogelijke gevolgen, richtlijnen voor implementatie, et cetera (FASB, 2002; SEC, 2003; Nelson, 2003). Hierdoor worden de standaarden ook complexer. PBS zijn flexibeler, hebben minder strikte regels en laten derhalve meer ruimte voor professionele oordeelsvorming door het management en door controlerende accountants. Wat onder principes moet worden verstaan is minder duidelijk. Alexander en Jermakowicz (2006) onderscheiden twee soorten principes: type A: algemene principes, een fundamenteel alles-omvattend concept, zoals het getrouwe beeld (*true and fair view*) of de *asset-liability*-benadering; en type B: conventies of ideeën die consistent worden toegepast, zoals het continuïteitsbeginsel, het realisatiebeginsel, het voorzichtigheidsbeginsel. In een *principles-only*-benadering zijn regels niet meer nodig. De principes, dan concepten genoemd, zoals kwalitatieve eigenschappen van informatie, definiëring van elementen, verwerking en waardering, staan dan beschreven in een conceptueel framework. In een andere interpretatie van PBS zijn er naast een *conceptual framework* ook verslaggevingsstandaarden, die op hun beurt in overeenstemming moeten zijn met het conceptueel framework. De door de SEC (2003) voorgestane vorm van PBS betreft een *objectives-oriented*-

benadering van regelgeving voor het ontwikkelen van standaarden. Hierbij is elke standaard in ieder geval in overeenstemming met het conceptueel framework en worden uitzonderingen en kwantitatieve afgrenzingen vermeden. De twee extremen van PBS zijn waarschijnlijk niet haalbaar: een *principles-only*-benadering is niet haalbaar omdat het conceptueel framework daarvoor te conceptueel is: 'Voor de toepassing in de financiële verslaggeving is een vertaalslag vereist van concepten naar toepassingen in de vorm van meer gedetailleerde richtlijnen'. Terwijl 'de variant waarbij *principles-based standard setting* niet meer inhoudt dan dat alle standaarden consistent moeten zijn met de fundamentele principes van verslaggeving, onvoldoende tegemoet lijkt te komen aan de wens tot vereenvoudiging en niet zal leiden tot een grote reductie in de mate van detail van de regels' (Van der Tas, 2007, p. 587). In de eerste betekenis van PBS zijn IFRS en US GAAP niet *principles-based* en ook in de tweede betekenis geldt voor IFRS dat er een aantal standaarden is te noemen die onvoldoende op de principes zijn gestoeld en daarmee onnodig arbitrair, complex en gedetailleerd zijn (Van der Tas, 2007, p. 590).³ Anderzijds kan wel worden gesteld dat US-GAAP meer op regels gebaseerd is dan IFRS, afgemeten aan het aantal gedetailleerde regels (Van der Tas, 2007).

In dit artikel hanteren wij het begrip PBS als externe financiële verslaggeving die primair gebaseerd is op de fundamentelementen van accounting (*decision usefulness*, getrouwe weergave, continuïteitsbeginsel en economische realiteit), met een afdoende niveau van toelichting (Benston et al., 2006; Schipper, 2003 en Psaros en Trotman, 2004). PBS vereisen van verschaffers (het management) en controleurs van informatie (accountants) een grote mate van professionele oordeelsvorming. Van der Tas (2007, p. 588) noemt dan ook als voordeel van PBS, dat PBS bij een goede toepassing en controle daarop minder ruimte laten voor misbruik (cursief toegevoegd door auteurs van dit artikel).

In de literatuur treffen wij steeds vaker de gedachte aan dat niet sprake is van twee soorten verslaggevingsstandaarden, RBS versus PBS, maar veeleer van een continuüm. Nelson (2003) spreekt van een *incrementele* benadering: verslaggevingsstandaarden zijn in de loop der tijd steeds gedetailleerder en complexer geworden. In het onderzoek dat wij in paragraaf 3 bespreken blijkt de mate van gedetailleerdheid (*precision*) een belangrijke variabele te zijn.

Een complicerende factor bij de begripsbepaling van PBS en RBS is de zogenaamde *derogerende werking* (*true and fair override*). Hierbij wordt gesteld dat een onderneming moet afwijken van een specifieke bepaling indien toepassing van de desbetreffende bepaling dermate misleidend is dat dit niet kan worden opgelost door additionele toelichting.⁴ Een tussenpositie is dat afwijking mogelijk is, mits goed onderbouwd. Hoogendoorn (2004) presenteert een matrix waarin verslaggevingsregimes worden ingedeeld op basis

van enerzijds de mate van principles-/rules-based (van uitsluitend principes met tussenstappen naar uitsluitend regels) en anderzijds de mate waarin afwijkingen van de regels mogelijk zijn (afwijking mogelijk, afwijking alleen mogelijk indien goed onderbouwd en geen afwijking mogelijk). Het toevoegen van nieuwe regels, het creëren van meer detail binnen de regels, of het inperken van de derogatiemogelijkheden leidt dan tot een meer op regels gebaseerd verslaggevingsregime (PBS). Omgekeerd geldt deze relatie ook.

Bij PBS wordt de professionele oordeelsvorming van zowel de managers als de accountant zeer belangrijk geacht. Daarnaast hebben PBS het voordeel dat deze flexibel toepasbaar zijn, zodat het management kan kiezen voor de meest efficiënte verslaggevingsmethode, dat wil zeggen de methode die de economische realiteit (in de ogen van het management) het beste weergeeft. Een nadeel van PBS is dat ze kunnen leiden tot een inconsistente toepassing, doordat opstellers van jaarrekeningen verschillend om kunnen gaan met de geboden vrijheid. Dit kan leiden tot een verminderde vergelijkbaarheid (Nobes, 2005). Het voordeel van RBS is dat ze de vergelijkbaarheid van verslaggeving vergroten en tegelijkertijd accountants betere mogelijkheden bieden voor het verifiëren van verslaggevingsinformatie (Nelson, 2003; Schipper, 2003). Daar staat tegenover dat RBS complex zijn en kunnen leiden tot een soort schijnvergelijkbaarheid (Van Beest, 2011, p. 36).

2.2 Resultaatsturing

Wij definiëren het begrip resultaatsturing ruim. Het omvat jaarrekeningbeleid, dat wil zeggen allerlei verslaggevingskeuzes (keuzes van verwerkings- en waarderingsgrondslagen, schattingen, gegevensverstrekking⁵, presentatie, keuze van frequentie en timing van publicatie) en reële transacties (keuzes betreffende de structuur en omvang van productie- en investeringsactiviteiten) gericht op het beïnvloeden van de financiële verslaggeving opdat daarmee bepaalde doelstellingen worden bereikt (Knoops, 2010; Libby en Seybert, 2009). Voor zover jaarrekeningbeleid betrekking heeft op verwerkings- en waarderingsgrondslagen en op schattingen spreken we van *accrual based of accounting-based earnings management* (hierna AEM). AEM betreft resultaatsturing door administratieve handelingen, waarbij accruals (het verschil tussen resultaat en operationele kasstroom) worden gemanipuleerd, zonder dat sprake is van een direct effect op de kasstroom (Bartov en Cohen, 2009). Voorbeelden van AEM zijn het te vroeg boeken van omzet, uitstellen van boeken van bijzondere waardeverminderingen (*impairments*) en een te lage afboeking van dubieuze debiteuren. *Real earnings management* (REM) betreft resultaatsturing door middel van reële transacties, die wel een direct effect op de kasstroom hebben. Voorbeelden van REM zijn: het uitstellen van discretio-

naire kosten (zoals voor R&D en marketing) of investeringen, bewerkstelligen van een lagere kostprijs door overproductie, alsmede het verschaffen van kortingen en gunstige verkoopvoorwaarden om de opbrengsten te verhogen (vgl. Bartov en Cohen, 2009). Beide vormen van resultaatsturing sluiten elkaar niet uit; in *accrual* modellen worden variabelen gehanteerd die worden beïnvloed door REM (Ewert en Wagenhofer, 2005, p. 1115). In studies over resultaatsturing wordt meestal alleen AEM⁶ of alleen REM⁷ bestudeerd.

AEM kan worden gemeten met behulp van zogenoemde *accrual* modellen⁸, maar ook de variabiliteit en de persistentie van resultaten worden gebruikt als maatstaf voor AEM. Bij REM-studies gaat het vooral om studies waarbij bepaalde benchmarks niet worden gehaald (*meeting and beating*), bijvoorbeeld eigen winstvoorspellingen van het management of van analisten. In archival onderzoek wordt dan gekeken of de transacties op een bepaald gebied van onderneming die de benchmark niet hebben gehaald afwijken van transacties van de overige ondernemingen.

2.3 Verslaggevingsstandaarden en resultaatsturing

Regelgevende instanties reageren op verslaggevingschandalen over het algemeen met het uitvaardigen van strengere regels; zij beogen misbruik in te dammen door de regels aan te scherpen of het aantal keuzemogelijkheden in de standaarden te verminderen. De verwachting is dat striktere verslaggevingsstandaarden leiden tot minder resultaatsturing. De redenering is als volgt: als ondernemingen minder keuzes hebben in hun jaarrekeningbeleid of als zij gebonden zijn aan strikte criteria (ook wel aangeduid met minder discretie van het management), dan zou dit moeten leiden tot minder resultaatsturing. Omgekeerd zal meer discretie (flexibiliteit) leiden tot meer resultaatsturing. Dit heeft in het verleden geleid tot steeds gedetailleerder regels en RBS. In paragraaf 2.1 stelden wij daartegenover dat PBS bij een goede toepassing en controle daarop minder ruimte laten voor misbruik (Van der Tas, 2007; Jamal en Tan, 2010).

Dye en Sridhar (2008) ontwikkelen een model voor de mate van flexibiliteit die verslaggevingsstandaarden moeten bieden om het management discretie te bieden betreffende de wijze waarop het management rapporteert over de financiële positie. Zij geven aan dat voor uniformiteit een prijs moet worden betaald omdat ondernemingen niet op de wijze die hen goed dunkt kunnen rapporteren.⁹ Anderzijds zal, als verslaggevingsstandaarden zo flexibel zijn dat ze bijna elke verwerkingswijze toestaan, de informatieverstrekking aanzienlijk te wensen over laten. Willen beleggers strikte verslaggevingsstandaarden (dus RBS) met de kans dat heterogene transacties op uniforme wijze worden verwerkt, of flexibele verslaggevingsstandaarden (dus PBS), die mogelijkheden bieden tot manipulatie, maar

die het management de mogelijkheid biedt recht te doen aan de heterogeniteit van de transacties van ondernemingen? Zowel bij strikte als bij flexibele verslaggevingsstandaarden zal er vertekening optreden (resultaatssturing). Maar beleggers zullen dit eerder herkennen indien sprake is van RBS in vergelijking tot PBS. De regels bij RBS zijn voor alle ondernemingen gelijk, waardoor vertekening eerder opvalt, terwijl de vertekening bij PBS ondernemingsspecifiek is en dus veel minder op zal vallen. Indien sprake is van hoge kosten (sancties) in geval van winstmanipulatie, dan voldoet een flexibel verslaggevingsregime (PBS) beter. Indien de kosten van resultaatsturing onder flexibele standaarden (PBS) per transactie worden bepaald (hoge output, dan ook hoge kosten), dan voldoet RBS beter. Deze constellaties zijn vaak hoger dan de informatieve waarde die kan worden toegekend aan de gerapporteerde cijfers onder PBS. De vraag of RBS dan wel PBS beter in staat zijn resultaatsturing in te dammen hangt ook in deze studie af van verschillende factoren en is niet eenduidig te beantwoorden.

Carmona en Trombetta (2008, p. 461) geven aan dat de principes-based benadering van IFRS de wereldwijde toepassing hiervan mogelijk heeft gemaakt. Door de grotere flexibiliteit van IFRS was het voor landen met verschillende verslaggevingstradities en verschillende institutionele constellaties toch mogelijk IFRS toe te passen. De naleving van een PBS-verslaggevingsregime als IFRS heeft de rol van verslaggeving en accountantscontrole echter veranderd: van een mechanistische implementatie en afvinken van regels naar meer professionele oordeelsvorming over de beste verslaggevingsalternatieven. Dit heeft ook vergaande consequenties voor de benodigde kennis bij accountants, de opleidingseisen en training, aldus deze auteurs.

In verschillende studies (o.a. Nobes, 2005; Libby en Seybert, 2009; Van Beest, 2011) wordt ingegaan op de invloed van verslaggevingsstandaarden op verschillende vormen van resultaatsturing, in casu AEM of REM. Uit een literatuuroverzicht van gedragsstudies door Libby en Seybert (2009) blijkt dat managers, werkend in een op PBS-omgeving, eerder gebruik maken van AEM. Zoals gesteld zijn PBS flexibeler, hebben ze minder strikte regels en laten derhalve meer ruimte voor professionele oordeelsvorming. Een nadeel van deze flexibiliteit is echter dat deze gebruikt kan worden voor AEM (Nobes, 2003). Door het invoeren van strikte regels en kwantitatieve afgrenzingen worden standaarden meer rules-based (Nelson, 2003). Hierdoor ontstaat een beperking in de mogelijkheden voor financiële managers om de flexibiliteit binnen verslaggevingsstandaarden bewust te gebruiken om financiële cijfers te sturen. Deze strikte regels of kwantitatieve afgrenzingen kunnen gebruikt worden als veilige havens (safe harbours) (Nelson,

2003). Managers kunnen contracten structureren, waardoor deze exact voldoen aan de kwantitatieve afgrenzingen die in de verslaggevingsstandaarden zijn verwoord (Agoglia et al., 2011). Het bovenstaande impliceert dat bij PBS eerder AEM zal plaatsvinden en bij RBS eerder REM en dat bij een overgang naar meer PBS er substitutie zal plaatsvinden van REM naar AEM. Dit substitutie-effect wordt waargenomen in analytische onderzoeken (Ewert en Wagenhofer, 2005), archival onderzoeken (Khalina et al., 2011), survey onderzoeken (Nelson et al., 2002) en experimenten (van Beest, 2011). Een vergelijkbaar effect wordt gevonden in studies rondom de invoering van SOx (Cohen et al., 2008; Bartov en Cohen, 2009). Een aardige nuance in dit onderzoeksgebied komt van Zang. Zang (2007) concludeert op basis van een archival onderzoek dat het management van ondernemingen strategie ten aanzien van resultaatsturing in een bepaalde volgorde hanteert, namelijk dat eerst geprobeerd wordt resultaten te sturen met reële transacties (REM) en als meer gestuurd moet worden neemt men zijn toevlucht tot manipulatie van accruals (AEM). Een controlerend accountant zal moeilijk REM-activiteiten ter discussie kunnen stellen als deze activiteiten plaatsvinden binnen de normale operationele gang van zaken (Graham et al., 2005, p. 36).

2.4 Onderzoekopzet: archival onderzoek, surveys en experimenten

Een van de doelstellingen van dit artikel is om inzicht te krijgen in verschillende onderzoeksresultaten gerelateerd aan RBS/PBS enerzijds en resultaatsturing anderzijds.

Barth et al. (2008) tonen in hun archival onderzoek aan dat de (in hun ogen) op principes gebaseerde International Accounting Standards (IAS) een positieve bijdrage leveren aan het verminderen van resultaatsturing. De auteurs concluderen dat invoering van IAS bij ondernemingen die vrijwillig IAS toepassen heeft geleid tot minder resultaatsturing, tijdiger verwerking van verliezen en een hogere waarde relevantie van verslaggevingscijfers. Zij geven aan dat de principes-based benadering wel eens zou kunnen werken als een afschrikking voor fraude en resultaatsturing. Callao en Jarne (2010) tonen in hun archival onderzoek echter aan dat de mate van resultaatsturing in Europa is toegenomen na de verplichte invoering van IFRS.

Nelson (2003) toont op basis van een bespreking van experimentele onderzoeken aan dat resultaatsturing toeneemt naarmate er meer discretie is voor het management ten aanzien van de verslaggevingskeuzes. In verschillende experimenten (o.a. Jamal en Tan, 2010 en Agoglia et al., 2011) wordt aangetoond dat PBS leidt tot minder resultaatsturing. Ten aanzien van de vergelijkbaarheid van resultaten (winsten) tussen ondernemingen komt men tot verschillende conclusies: bijvoorbeeld Jamal en Tan (2010) concluderen dat PBS leiden tot een slechtere vergelijkbaar-

heid, terwijl Agoglia et al. (2011) concluderen dat de resultaten onder PBS juist beter vergelijkbaar zijn.

In paragraaf 3 zullen wij aantonen dat de mogelijke oorzaken voor deze verschillen in onderzoeksresultaten gelegen zijn in de tijd waarin deze onderzoeken zijn uitgevoerd en de participanten/respondenten die deelnamen aan experimenten / surveys. Op de details van deze gedragsstudies komen we terug in paragraaf 3.

In het vervolg van deze subparagraaf gaan wij in op een fundamenteel verschil in onderzoeksmethode, waardoor de verschillen in onderzoeksresultaten verklaard zouden kunnen worden. Wij onderscheiden archival onderzoek en gedragsstudies, en deze laatste zijn nader onder te verdelen in surveys en experimenten.

Archival onderzoek maakt gebruik van databanken, waarin de gegevens van veel ondernemingen zijn opgeslagen. Libby en Seybert (2009) wijzen op de beperkingen van archival onderzoek naar resultaatsturing: studies waarin geprobeerd wordt verslaggevingskeuzes en resultaatsturing te verklaren hebben te maken met endogeniteitsproblemen en daaraan gerelateerd problemen van vergeten variabelen (omitted variables). Als bijvoorbeeld wordt onderzocht wat de invloed is van de invoering van IFRS op de mate van resultaatsturing, dan is het heel goed mogelijk dat andere factoren dan de invoering van IFRS van invloed zijn op de mate van resultaatsturing of dat bepaalde belangrijke controlevariabelen niet zijn opgenomen in het onderzoek (meestal in de vorm van regressievergelijkingen). Met behulp van archival studies kun je ook niet de invloed op het gedrag onderzoeken van verslaggevingsregels die nog niet van kracht zijn en kun je niet onderzoeken wat de invloed op het gedrag van het management, de accountant en de toezichthouder zal zijn als bijvoorbeeld wordt overgegaan naar meer op principes gebaseerde standaarden. De rol van verschillende actoren bij de keuze van verslaggevingsregels (management, accountant en toezichthouder) kan in archival studies niet direct worden onderzocht (Libby en Seybert, 2009). De mate van resultaatsturing, of de kwaliteit van het resultaat wordt gemeten aan de hand van proxies, zoals discretionaire accruals, variabiliteit en persistentie van de resultaten. Deze studies meten daarmee op indirecte wijze de mate van resultaatsturing. De onderzoeksresultaten zijn overigens normaliter sterk generaliseerbaar.

Deze beperkingen van archival studies zijn (bijna) niet aanwezig in experimenten en surveys. In een experiment kan een beslissingssituatie worden gecreëerd, waarbij alle overige factoren constant worden gehouden en slechts één of twee variabelen worden gemanipuleerd. De gemeten resultaten hebben dan een zeer sterke interne validiteit in termen van oorzaak en gevolg (Libby en Seybert, 2009) en geven uitsluitend over de directe invloeden van verslagge-

Schema 1 Kenmerken onderzoeksmethoden

	Meting resultaatsturing		
	Direct	Vrij direct	Indirect
Lage generaliseerbaarheid	Experimenten		
Gematigd generaliseerbaar		Surveys	
Hoge generaliseerbaarheid			Archival onderzoek

vingsstandaarden op resultaatsturing. Surveys zijn iets meer indirect door het vragen van mensen naar hun perceptie. Surveys hebben hierdoor een minder strikte beheersing dan experimenten, maar zijn wel beter generaliseerbaar. Daarmee kunnen surveys (o.a. Nelson et al., 2002; Graham et al., 2005) en experimenten (o.a. Jamal en Tan, 2010; Agoglia et al., 2011) een belangrijke bijdrage leveren aan een beter inzicht in de relatie tussen RBS en PBS en resultaatsturing (Libby en Seybert, 2009). De kenmerkende verschillen tussen archival onderzoek, experimenten en surveys ten aanzien van het meten van resultaatsturing worden in schema 1 samengevat.

3 De relatie tussen verslaggevingsstandaarden en resultaatsturing

3.1 Inleiding

In paragraaf 2 hebben wij de concepten PBS, RBS en resultaatsturing besproken. In paragraaf 3 gaan wij in op de relatie tussen het soort verslaggevingsstandaarden en resultaatsturing. Leidt (de overgang naar) PBS tot minder resultaatsturing, of tot een hogere kwaliteit van de financiële verslaggeving, dan toepassing van RBS? Door de in paragraaf 2 besproken beperkingen van archival onderzoek om de directe relatie tussen RBS en PBS enerzijds en resultaatsturing anderzijds te meten, wordt deze vraag besproken vanuit experimenten (met accountants, danwel financieel managers), surveys en een multipole methoden onderzoek. De resultaten zijn niet eenduidig en het lijkt er op dat de gehanteerde onderzoeksopzet en onderzoeksmethode sterk van invloed zijn op de gevonden resultaten.

3.2 Leiden striktere verslaggevingsstandaarden tot minder resultaatsturing?

3.2.1 Experimenteel onderzoek

Een vorm van onderzoek naar de invloed van PBS versus RBS op resultaatsturing maakt gebruik van experimenten. In dit type onderzoek wordt met name ook ingegaan op de onderhandelingsmacht van de verschillende betrokken partijen, in casu het management van ondernemingen, de controlerend accountant en de

toezichthouder. Experimenten worden uitgevoerd onder managers (CFO's, senior financieel managers, controllers) en onder controlerend accountants. Opvallend is dat vooral onderzoek wordt gedaan naar agressieve (optimistische) resultaatsturing, dat wil zeggen resultaatsturing waarbij het management probeert betere resultaten te presenteren.¹⁰ Ook valt op dat vaak dezelfde casusposities worden gebruikt als benadering (proxy) voor resultaatsturing.¹¹ In de volgende subparagrafen bespreken wij enkele onderzoeken.

A. Experimenteel onderzoek onder managers

Jamal en Tan (2010) onderzoeken het gezamenlijke effect van PBS versus RBS en de houding van de accountant inzake resultaatsturing. Een controlerend accountant kan drie posities innemen: regels-geïntereerd (de accountant vindt de naleving van de regels belangrijk en heeft minder aandacht voor de onderliggende economische betekenis van transacties, minder aandacht dat een getrouw beeld wordt gepresenteerd), principes-geïntereerd (de accountant richt zich op de economische betekenis van transacties en ziet erop toe dat de jaarrekening een getrouw beeld geeft, waarbij eventueel wordt afgeweken van de regels) en cliënt-geïntereerd (de accountant laat zich voor een belangrijk deel leiden door de wensen van de cliënt). Jamal en Tan (2010) gaan ervan uit dat verslaggevingsstandaarden een rol vervullen in het onderhandelingsproces tussen het management en de accountant; ze bieden onderhandelingsmacht omdat ze gebruikt worden om bepaalde standpunten te onderbouwen. RBS leggen meer onderhandelingsmacht bij het management en de accountant heeft weinig onderhandelingsmacht: indien het management een bepaalde regel wil toepassen, dan is het moeilijk voor een accountant om dit niet toe te staan (bijvoorbeeld omdat niet aan het inzietsvereiste wordt voldaan) of om een andere verslaggevingskeuze af te dwingen. Bij RBS maakt de houding van de accountant (regels-geïntereerd, principes-geïntereerd of cliënt-geïntereerd) niet uit voor de mate van agressieve resultaatsturing. Alleen indien sprake is van PBS en een principes-geïntereerde accountant, zal het mogelijk zijn agressieve resultaatsturing terug te dringen. De auteurs tonen dit aan in een experiment¹² en concluderen dat een overgang naar meer op principes gebaseerde verslaggevingsstandaarden slechts leidt tot een hogere kwaliteit van de financiële verslaggeving (en minder resultaatsturing) als er tegelijkertijd een verandering optreedt in de mindset van accountants naar een meer principes-geïntereerde houding.

Agoglia et al. (2011) onderzoeken de invloed van de mate van gedetailleerdheid (precision) van verslaggevingsstandaarden op het jaarrekeningbeleid van het management van ondernemingen. Zij geven aan dat de Sarbanes-Oxley Act (2002) twee mogelijke oplossingen noemde om agres-

sieve resultaatsturing (het geven van een te gunstige voorstelling van zaken) in te dammen: een overgang naar meer PBS en uitbreiding van de verantwoordelijkheden van auditcommissies. De auteurs doen verslag van twee experimenten, waarin de gedetailleerdheid (precision) van de standaard wordt gemanipuleerd. Net als bij Jamal en Tan (2010) wordt de verwerking van leasetransacties gebruikt als casus en worden data gebaseerd op de meer op regels gebaseerde Amerikaanse standaard SFAS 13 en de meer op principes gebaseerde standaard IAS 17. Op basis van het eerste experiment blijkt dat opstellers van financiële verslagen geneigd zijn om in geval van minder gedetailleerde criteria voor classificatie van leasetransacties (lees meer PBS) minder agressieve resultaatsturing toe te passen (in dit geval kiezen voor verwerking als financial lease) dan in geval van gedetailleerde criteria (lees RBS). Bij RBS blijkt een sterke auditcommissie te leiden tot minder agressieve resultaatsturing, terwijl dit effect bij PBS kleiner is. De auteurs concluderen ook dat er bij PBS significant minder variatie is in de verslaggevingskeuzes van de opstellers van financiële verslagen; de overgang naar meer PBS hoeft dus niet noodzakelijkerwijs te leiden tot minder vergelijkbaarheid van de verslaggeving tussen ondernemingen onderling (Agoglia et al., 2011, p. 749). Dit is tegenstrijdig aan de resultaten van Jamal en Tan (2010).

Evenals Jamal en Tan (2010) gaan Agoglia et al. (2011) in op de onderhandelingsmacht van de verschillende partijen. Agoglia et al. (2011, p. 752) argumenteren dat bij PBS opstellers van financiële verslagen eerder bezorgd zijn dat accountants of toezichthouders de door hen gemaakte verslaggevingskeuzes afwijzen (dit staat bekend als second-guessing), hetgeen kan leiden tot hoge kosten van herziening van jaarrekeningen en juridische claims.¹³ Deze angst leidt ertoe dat opstellers van financiële verslagen onder PBS eerder zullen proberen de economische werkelijkheid goed weer te geven dan onder RBS: als opstellers kunnen aantonen dat de verslaggevingskeuzes die zij maken leiden tot een goede weergave van de economische werkelijkheid, dan kunnen zij zich beter verdedigen tegen accountants en toezichthouders.

B. Experimenteel onderzoek onder accountants

Cohen et al. (2011) onderzoeken in een experiment het gemeenschappelijke effect van het soort verslaggevingsstandaard (RBS versus PBS) en het niveau van handhaving/afdwingen van de financiële verslaggevingsstandaarden en controlestandaarden (zwak regime versus streng regime) op de oordeelsvorming van accountants als het management agressieve resultaatsturing toepast. Zij behandelen twee onderzoeksvragen: 1) in hoeverre wordt de oordeelsvorming van accountants betreffende agressieve resultaatsturing beïnvloed als een land met een

streng regime overgaat van RBS naar PBS¹⁴, en 2) kunnen accountants agressieve resultaatsturing beter indammen bij toepassing van IFRS, ondanks verschillen in de mate van handhaving wereldwijd, dan onder het huidige RBS met sterke handhavingsregels? Er is bezorgdheid over de naleving van IFRS wereldwijd indien er grote verschillen zijn tussen landen met betrekking tot het afdwingen van de juiste toepassing van de verslaggevingsstandaarden. Uit een experimenteel onderzoek onder 97 ervaren controlerend accountants¹⁵ blijkt dat zowel onder een zwak als onder een sterk handhavingsregime PBS leidt tot minder agressieve resultaatsturing. Bovendien blijkt dat onder PBS bij zowel een zwak als een sterk handhavingsregime accountants beter in staat zijn agressieve resultaatsturing in te dammen dan onder RBS. Deze resultaten komen overeen met onderzoek van Peytcheva en Wright (2011), waaruit blijkt dat grotere procesverantwoording¹⁶ (enhanced process accountability) onder PBS opweeft tegen de mogelijke invloed van een zwak handhavingsregime. Deze grotere procesverantwoording onder PBS is volgens de auteurs een significante factor bij het vergroten van de kwaliteit van de financiële verslaggeving.

Ook Segovia et al. (2009) gaan in op de vraag of PBS de besluitvorming van accountants beïnvloedt. Zij onderzoeken het effect van RBS versus PBS op de bereidheid van controlerend accountants om opstellers van financiële verslagen meer ruimte te bieden bij verslaggevingskeuzes en gaan in op de vraag hoe het besluitvormingsproces van de accountant wordt beïnvloed door potentiële druk van de cliënt en/of druk van de regulerende instantie (in casu de SEC). Uit een experimenteel onderzoek onder 114 ervaren accountants blijkt dat accountants aan cliënten eerder toestaan resultaten te sturen onder een regime van RBS; deze onderzoeksuitkomst blijft overeind indien sprake is van externe druk. De auteurs concluderen tevens dat meer ervaren accountants minder snel bereid zijn cliënten die sterke druk uitoefenen ter wille te zijn om agressieve resultaatsturing toe te passen. Druk van de SEC heeft meer invloed op minder ervaren accountants.

Aan de andere kant wijzen eerdere onderzoeken onder accountants uit dat RBS leiden tot minder resultaatsturing. Nelson (2003) onderzoekt een aantal papers waarin verslag wordt gedaan van experimenten en concludeert dat de mate van resultaatsturing toeneemt indien de discretie binnen verslaggevingsstandaarden toeneemt. Met andere woorden, PBS zorgen voor meer resultaatsturing. Nelson steunt hierbij op experimenten van onder andere Trompeter (1994) en Libby en Kinney (2000). Trompeter (1994) gebuikt een case, waarbij partners van accountantskantoren een inschatting moeten maken van de waarde van effecten, waarbij de discretie van accounting standaarden wordt gemanipuleerd. Zijn resultaten tonen aan dat de respondenten meer resultaatverhogende inschat-

tingen accepteren in de PBS-variant. Dit wordt veroorzaakt doordat de partners niet in staat zijn de economische realiteit te verwerpen, gegeven de vrijheid binnen de verslaggevingsstandaarden. Op vergelijkbare wijzen onderzoeken Libby en Kinney (2000) de invloed van de discretie in verslaggevingsstandaarden op de resultaten in de jaarrekening. Hun resultaten tonen aan dat accountants minder aanpassing eisen binnen PBS. Met andere woorden, accountants laten meer resultaatsturing toe binnen PBS.

3.2.2 Survey-onderzoek

Nelson et al. (2002) doen verslag van een surveyonderzoek onder 253 controlerend accountants (audit partners en managers) die werkzaam waren bij één van de Big 5 accountantskantoren. Deze accountants werd gevraagd naar hun ervaringen met betrekking tot vermeende pogingen van cliënten om resultaten te sturen en afzonderlijk werd gevraagd naar de beslissing van de desbetreffende accountant om al dan niet deze resultaatsturing te voorkómen door het eisen van aanpassingen¹⁷ in de jaarrekening. De respondenten konden zich in totaal 515 specifieke ervaringen herinneren en deze werden door hen beschreven. Nelson et al. (2002) hanteren twee interactie-effecten, namelijk de gedetailleerdheid (precision) van de verslaggevingsstandaard en de wijze waarop het management resultaatsturing toepast: door het al dan niet structureren van transacties. Structureren van transacties omvat pogingen van het management resultaten te sturen door het aanpassen van contracten, transacties en activiteiten (Nelson et al., 2002, p. 176 noot). Uit de beschrijvingen van de respondenten blijkt dat resultaatsturing op veel terreinen plaatsvindt, zoals verantwoording van omzet, fusies en overnames, afschrijvingen en bijzondere waardeverminderingen op materiële en immateriële vaste activa, verwerking van leasecontracten en voorzieningen en reserves.¹⁸ De auteurs onderscheiden standaarden die gedetailleerd (precise) zijn en standaarden die dat niet zijn (imprecise), hetgeen vertaald kan worden naar RBS respectievelijk PBS. Voor wat betreft resultaatsturing onderscheiden zij resultaatsturing via gestructureerde transacties en via ongestructureerde transacties, hetgeen vertaald kan worden naar REM respectievelijk AEM. Zij vinden onder andere de volgende relaties:

1. Indien sprake is van gedetailleerde regels (RBS) passen managers meer resultaatsturing toe door middel van het structureren van transacties (REM) en wanneer geen sprake is van gedetailleerde regels (PBS) past het management meer resultaatsturing toe met ongestructureerde transacties (AEM).
2. Controlerend accountants eisen geen aanpassing indien resultaatsturing plaatsvindt via gestructureerde transacties die in overeenstemming zijn met de gedetailleerde regels (RBS) en zij eisen geen aanpassing indien

resultaatsturing plaatsvindt via ongestructureerde transacties bij niet-detailleerde standaarden (PBS).

Managers zullen vaker resultaatsturing toepassen die leidt tot hogere resultaten. Maar als zij juist lagere resultaten willen laten zien, dan zullen zij daarvoor AEM gebruiken.

3. Managers zullen vaker resultaatsturing toepassen die leidt tot lagere resultaten indien sprake is van niet-gedetailleerde standaarden (RBS).

Nelson et al. (2002) constateren hiermee dus een directe relatie tussen meer REM bij RBS en meer AEM bij PBS. Zij geven echter niet aan een specifieke voorkeur te hebben voor RBS danwel PBS op basis van de mate van resultaatsturing. Graham et al. (2005) voeren eveneens een survey uit die zowel naar AEM als REM kijkt. Zij doen verslag van een survey onder meer dan vierhonderd financieel directeurs (chief financial officers) naar gehanteerde verslaggevingsmethoden en gegevensverstrekking. Zij concluderen onder andere dat managers het belangrijk vinden om winstbenchmarks (winst per aandeel, voorspellingen door analisten) te halen of te overtreffen, en dat managers grote waarde hechten aan een egaal winstpatroon (winstegalitatie). De auteurs komen op een verbazingwekkende 78 procent van de managers die bereid is economische waarde op te offeren in ruil voor een egaal winstpatroon (Graham et al., 2005, p. 5). Managers vinden dit de juiste keuze, gelet op de sterke (over)reacties van de beurs op het niet halen van de benchmark. Managers zijn bereid economische waarde op te offeren om de winstverwachtingen van financieel analisten en beleggers te halen en daarmee een scherpe koersdaling te vermijden. Zij zeggen echter wel dat zij aarzelend staan tegenover administratieve aanpassingen (AEM) binnen de grenzen van GAAP. Voorts blijkt uit het onderzoek dat 80 procent van de respondenten aangeeft dat zij discretionaire uitgaven, zoals uitgaven voor onderzoek en ontwikkeling, advertenties en onderhoud, uitstellen om winstdoelen te kunnen halen (p. 32/35) en meer dan de helft van de respondenten geeft aan dat zij nieuwe projecten zouden uitstellen, zelfs als dat zou leiden tot een kleine opoffering van waarde (p. 35). Graham et al. (2005, p. 35) noemt deze resultaten dramatisch, omdat managers blijkbaar bereid zijn waarde op te offeren om een goed resultaat neer te zetten en omdat, als managers dit is een survey al toegeven, dit wel eens het topje van de ijsberg zou kunnen zijn.

3.2.3 Multipele methoden

Van Beest (2011) hanteert drie methoden om het verband aan te tonen tussen de aard van verslaggevingsstandaarden (RBS versus PBS) op het type resultaatsturing (AEM versus REM), alsmede de mate van resultaatsturing. De drie methoden zijn experiment, survey en diepte-interviews. In het experiment worden de verslaggevingsstandaarden (RBS versus PBS) en de prikkels aan respondenten in de vorm van voor-

spelingen van analisten (hoog versus laag) gemanipuleerd. De respondenten bestonden uit 175 leden van de Vereniging voor Controllers (financieel managers); zij moesten twee beslissingen nemen: een mogelijke verkoop van effecten (als proxy voor REM) en de afwaardering van een materieel vast actief (als proxy voor AEM). Weliswaar passen de respondenten onder PBS meer AEM toe (in aantal), maar dit resultaat is niet significant. Van Beest concludeert dat respondenten onder RBS significant meer REM toepassen. Om de externe validiteit te vergroten heeft Van Beest (2011) naast het experiment ook een (post experimental) survey gehouden onder dezelfde 175 respondenten en diepte-interviews onder zes zeer ervaren (voormalige) CFO's. Hier worden onder andere de ontwikkelde hypothesen direct voorgelegd aan de respondenten. De stelling dat PBS meer leiden tot AEM wordt significant bevestigd in de survey en door de respondenten in de diepte-interviews grotendeels geaccepteerd. De stelling dat REM vaker voorkomt bij RBS wordt net als in het experiment ook in de survey bevestigd en ook door de meeste respondenten in de diepte-interviews geaccepteerd. De stelling dat RBS zou leiden tot een hogere mate van resultaatsturing wordt verworpen in de survey en in de diepte-interviews heerste over deze stelling geen consensus. De auteur concludeert dat noch uit het experiment, noch uit de survey blijkt dat RBS leiden tot meer resultaatsturing.

Een belangrijke opmerking die uit de diepte-interviews naar voren komt is dat de respondenten vinden dat er geen bewuste beslissingen worden genomen betreffende resultaatsturing: er is sprake van autonome operationele beslissingen en als die genomen zijn, wordt vastgesteld op welke wijze, in overeenstemming met de verslaggevingsstandaarden, dit moet worden verwerkt in de jaarrekening. In schema 2 worden de belangrijkste in deze paragraaf genoemde studies samengevat.

4 Samenvatting en conclusie; discussie

In dit artikel is een overzicht gegeven van onderzoek naar de relatie tussen rules-based standards (RBS), principles-based standards (PBS) en resultaatsturing, in casu accounting (accrual) earnings management (AEM) en real earnings management (REM). Nog altijd blijkt het lastig om RBS en PBS te onderscheiden en te definiëren. Benston et al. (2006) geven bijvoorbeeld aan dat het format van de standaard af moet hangen van de inhoud en dat een PBS dus niet altijd mogelijk is, ingeval uitgebreide toelichting noodzakelijk is (bijvoorbeeld ten aanzien van de toepassing van fair value). Het derogatiebeginsel is volgens Benston et al. (2006) een noodzakelijke voorwaarde van een op principes gebaseerd stelsel.

Ewert en Wagenhofer (2005) tonen aan dat door invoering van striktere verslaggevingsstandaarden de 'kwaliteit van de winst' toeneemt¹⁹ en dat daardoor het additionele

Schema 2 De gedetailleerdheid van standaarden in relatie tot resultaatsturing

Studie	participanten	Interactie-effecten	Resultaatsturing	Methode	Conclusie
Jamal en Tan (2010)	Financiële managers	Houding van de accountants (principes-georiënteerd, regelsgeoriënteerd of cliëntgeoriënteerd)	Agressieve resultaatsturing	Experiment (leasetransactie)	PBS in combinatie met principes-georiënteerde accountant leidt tot minder agressieve resultaatsturing.
Agoglia et al. (2011)	Financiële managers	Sterke / zwakke auditcommissie	Agressieve resultaatsturing	Experiment (leasetransactie)	PBS leidt tot minder agressieve resultaatsturing; sterke auditcommissie leidt tot minder agressieve resultaatsturing bij RBS, maar heeft bij PBS nauwelijks effect.
Cohen et al. (2011)	Accountants	Handhaving: zwak / sterk regime	Agressieve resultaatsturing	Experiment (leasetransactie)	PBS leidt tot minder resultaatsturing; beter indammen agressieve resultaatsturing
Segovia et al. (2009)	Accountants	Druk van de SEC	Verschillende vormen van resultaatsturing (agressief / conservatief); REM versus AEM	Experiment (expense en impairment loss beslissing)	Accountants laten meer resultaatsturing toe in RBS, ook indien er sprake is van externe druk
Nelson et al. (2002)	Accountants	Reacties van accountants op pogingen van management tot resultaatsturing	Verschillende vormen van resultaatsturing (agressief / conservatief); REM versus AEM	Survey	1. RBS: meer kans op REM; PBS: meer kans op AEM 2. Bij RBS in combinatie met REM en bij PBS in combinatie met AEM zullen accountants minder aanpassingen vragen 3. PBS: meer conservatief EM
Graham et al. (2005)	Financieel directeurs	Reacties op mogelijke toepassing van resultaatsturing	Verschillende vormen van resultaatsturing: REM versus AEM	Survey	Meer toepassing REM
Van Beest (2011)	Controllers/ CFO's	Analysts' forecast	Verschillende vormen van resultaatsturing (agressief / conservatief); REM versus AEM	Experiment, post experimental survey, interviews	1. RBS: meer kans op REM; PBS: meer kans op AEM 2. geen verschil RBS/ PBS in totale resultaatsturing

voordeel dat het management kan behalen met resultaatsturing toeneemt. REM heeft hogere negatieve effecten op toekomstige resultaten en op de waarde van de onderneming dan AEM.²⁰ Ervan uitgaande dat het management resultaten wil sturen, leiden striktere verslaggevingsstandaarden tot een toename van de negatieve effecten van AEM en een afname van de negatieve effecten van REM. Hierdoor ontstaat een substitutie-effect van AEM naar REM bij invoering van striktere verslaggevingsstandaarden.

De resultaten van archival onderzoek naar de vraag of invoering van een meer op principes gebaseerd verslaggevingsregime (IFRS wordt geacht meer op principes gebaseerd te zijn) leidt tot een hogere kwaliteit van de winst of tot minder resultaatsturing zijn niet eenduidig. Archival onderzoek is echter minder geschikt voor onderzoek naar de mogelijke voorwaarden waaronder PBS zouden leiden

tot minder resultaatsturing. In gedragsstudies kan directer worden onderzocht wat de invloed op het gedrag van het management, de accountant en de toezichthouder zal zijn als bijvoorbeeld wordt overgegaan naar meer op principes gebaseerde standaarden. Archival onderzoek en gedragsstudies vullen elkaar aan (Libby en Seybert, 2009).

In dit artikel hebben wij ons vooral geconcentreerd op de onderzoeksresultaten van gedragsstudies. Ook hier zijn de onderzoeksresultaten niet eenduidig. Vooral in studies van wat oudere datum (surveys en experimenten), die worden besproken door Nelson (2003), wordt geconcludeerd dat meer op regels gebaseerde verslaggevingsstandaarden leiden tot minder resultaatsturing. In de tijd dat die onderzoeken werden uitgevoerd speelde de discussie PBS versus RBS echter niet of nauwelijks. Recente experimenten lijken meer te gaan over de voorwaarden waaronder PBS mogelijk

zijn, bijvoorbeeld de houding van de accountant (Jamal en Tan, 2010), een sterke of zwakke auditcommissie (Agoglia et al., 2011), sterke of zwakke handhaving (Cohen et al., 2011). Ook recente gedragsstudies laten verschillende resultaten zien. De onderzoeksresultaten hangen onder andere af van de vraag of accountants (preventie resultaatsturing), dan wel financiële managers (toepassers resultaatsturing) worden gebruikt als participanten (Nelson, 2003; Jamal en Tan, 2010). Gemeenschappelijke noemer is dat in deze studies vooral wordt gezocht naar de voorwaarden waaronder PBS mogelijk is. Er is verschil van mening of PBS leidt tot een slechtere of een betere vergelijkbaarheid van winstcijfers tussen ondernemingen.

De recentere literatuur focust niet meer op verslaggevingsstandaarden *sec*, maar op interactie-effecten tussen PBS versus RBS, bijvoorbeeld in relatie tot accountants of de auditcommissie. Daarbij lijkt een voorkeur te zijn voor PBS, waarbij vooral de professionele oordeelsvorming (versus afvinkcultuur) en de onderhandelingsmacht van accountants belangrijke voordelen opleveren ten opzichte van RBS. Zolang de financiële resultaten in RBS namelijk in lijn zijn met de geldende regels, heeft de accountant niet of nauwelijks mogelijkheden om aanpassingen bij de cliënt te eisen. In PBS kan wel degelijk een inhoudelijke discussie over de economische realiteit plaatsvinden en kunnen accountants de jaarrekening afwijzen. In RBS lijkt hierdoor een sterke auditcommissie meer van belang om resultaatsturing te voorkomen. Mochten de toekomstige verslaggevingsstandaarden meer op principes gebaseerd worden, dan is het wel van belang dat de financieel manager, de auditcommissie en de accountant zich bewust zijn van de grotere onzekerheid die PBS met zich meebrengt. Een cultuuromslag lijkt hier noodzakelijk (Jamal en Tan, 2010).

Van der Tas (2007) noemt randvoorwaarden waaronder PBS mogelijk zouden kunnen zijn, maar hij geeft ook aan dat dit zeker niet op korte termijn te realiseren is. PBS laten minder ruimte voor resultaatsturing bij een goede toepassing en controle daarop. Maar dat vergt wel een intern consistent framework; duidelijke regels voor het opstellen van PBS; acceptatie door toezichthouders en gebruikers, dat opstellers van jaarrekeningen te goeder trouw tot verschillende toepassing van een standaard kunnen komen; een sterk accountantsberoep; een goede basis voor conclusies met duidelijke uiteenzetting van de principes; en acceptatie door verschaffers dat keuzemogelijkheden en uitzonderingen zullen verdwijnen en resultaten volatieler zullen worden (Van der Tas., 2007, p. 592). De door Van der Tas genoemde randvoorwaarden lijken te worden bevestigd in de door ons besproken gedragsstudies.

Toekomstig onderzoek in de Nederlandse context kan zich dan ook verder toespitsen op de effecten die RBS en PBS hebben op de rol en invloed van de financiële managers, accountants en auditcommissies in het proces van financiële verslaggeving. Daarnaast kan toekomstig onderzoek zich richten op de effecten van RBS en PBS op de vergelijkbaarheid van jaarrekeningen, alsmede een verdere analyse bieden van de tegenstrijdige resultaten in archival onderzoeken. ■

Dr. F. van Beest is assistent professor Financial Accounting & Financial Reporting aan de School of Accountancy and Controlling, Nyenrode Business University.

Dr. C.D. Knoop is assistent professor Financial Accounting Theory aan de Erasmus School of Economics, sectie Accounting, Auditing and Control.

Noten

1 Hoogendoorn en Mertens (2001) spreken van de infrastructuur rondom de financiële verslaggeving.

2 Archival onderzoek is onderzoek waarbij gebruik wordt gemaakt van databanken, waarin financiële gegevens zijn opgeslagen.

3 Van der Tas (2007) baseert zich op Nobes (2005), die een zestal voorbeelden noemt.

4 IFRS kent wel een dergelijke bepaling (IAS 1), maar US GAAP niet. Benston et al. (2006) vinden dat een *true and fair* override een noodzakelijke voorwaarde is voor elke vorm van PBS die verder gaat dan *principles-only*. Zij stellen ook dat de *asset-liability*-benadering (balansbenadering) gecombineerd met het *fair value*-concept niet in overeenstemming is met

PBS omdat dit tot veel gedetailleerde richtlijnen moet leiden voor de oordeelsvorming van het management.

5 Earnings management kan betrekking hebben op beïnvloeding van cijfers, maar eveneens op teksten in een toelichting, bestuursverslag of persbericht.

6 Het aantal studies over verschillende vormen van resultaatsturing is zeer groot. Voor een overzicht, zie: Fields, Lys en Vincent (2001) en Stolowy en Breton (2004).

7 Voorbeelden van studies naar REM zijn: Marquardt en Wiedman (2005), McNichols en Stubben (2008), Gunny (2009), Roychowdhury (2006). Xu et al. (2007) geven een overzicht van de REM-literatuur.

8 Accruals zijn het verschil tussen de nettowinst en de kasstromen uit operationele activiteiten. Accruals worden onderscheiden in *non-discretionary* accruals (NDA) en *discretionary* accruals (DA).

9 De auteurs geven als voorbeeld SFAS 2 over de verwerking van onderzoeks- en ontwikkelingskosten die altijd direct ten laste van de winst-en-verliesrekening moeten worden gebracht, ook al heeft de onderneming een historie van het omzetten van investeringen in R&D in goed lopende levensvatbare producten. Een ander voorbeeld dat de auteurs noemen is dat de FASB ondernemingen niet toestond de kosten van terroristische aanslagen in de winst-en-verliesrekening op te nemen als buitengewone posten.

1c Dechow en Skinner (2000) maken een onderscheid tussen een optimistische (aggressive), neutrale en pessimistische (conservative) weergave van resultaten, waarmee bedoeld wordt op respectievelijk een te rooskleurige, een getrouwe en een zwartgallige weergave van de werkelijkheid. Bedacht dient te worden dat het management van een onderneming in specifieke omstandigheden ook motieven kan hebben om resultaten lager voor te stellen dan deze in werkelijkheid zijn. In de hier besproken experimenten wordt daar echter niet van uitgegaan.

11 Populaire cases zijn: leasing, consolidatie, manipulatie met een beleggingsportefeuille, en bijzondere waardeverminderingen (impairments). Zie ook de in deze paragraaf behandelde studies.

12 Participanten in het experiment waren CFO's en ervaren financieel managers. De voorgelegde casus betrof een omvangrijke leasetransactie, waarbij de manager moet proberen deze off-balance, dus als operationele lease te verwerken.

13 Deze angst voor juridische claims en hoge kosten is misschien wel een van de grootste

belemmeringen voor de overgang naar meer op principes gebaseerde verslaggevingsstandaarden in de Verenigde Staten (Plumlee en Lombardi Yohn, 2010). Weliswaar zullen deze kosten niet veel verschillen bij RBS dan wel PBS, daar staat tegenover dat het risico op second-guessing veel groter is bij PBS. Zowel opstellers van financiële verslaggeving als controlerend accountants hebben er belang bij om meer op zeker te spelen met de toepassing van strikte criteria en geven op basis van deze redenering de voorkeur aan RBS.

14 Deze vraag is ingegeven door de discussie hieromtrent in de Verenigde Staten.

15 Participanten in het experiment waren 97 ervaren controlerend accountants. De voorgelegde casus betrof een leasetransactie, waarbij agressieve resultaatsturing werd gedefinieerd als keuze voor verwerking als operationele lease (off-balance).

16 Met procesverantwoordelijkheid wordt bedoeld dat de beslissers wordt beoordeeld op de kwaliteit van het beslissingsproces. Verondersteld wordt dat PBS accountants aanzet tot meer systematische en betere informatieverwerking en tot meer

conservatisme om te komen tot nauwkeuriger oordeelsvorming betreffende de economische betekenis van transacties (substance over form).

17 Onder aanpassing verstaan de auteurs een door de accountant afgedwongen wijze van verwerking of waardering of een weigering van de accountant om een goedkeurende accountantsverklaring te geven.

18 Voor een indeling van de verschillende vormen van resultaatsturing, zie Nelson et al. (2003).

19 Verhoging van de kwaliteit van de winst betekent een verlaging van de schommelingen van winsten over de tijd en een stijging van de waarde relevantie. Als maatstaf voor waarde relevantie hanteren de auteurs de earnings-returns relatie, d.w.z. de relatie tussen gerapporteerde winsten en rendementen op aandelen.

20 Een vermindering van de uitgaven voor R&D of marketing met als doel de winst te verhogen (een voorbeeld van REM) beïnvloedt de toekomstige prestaties en dus de waarde van de onderneming; dit negatieve effect is veel minder aanwezig bij AEM.

Literatuur

■ Agoglia, C.P., T.S. Douplik en G.T. Tsakumis (2011), Principles-based versus rules-based accounting standards: The influence of standard precision and audit committee strength on financial reporting decisions, *The Accounting Review*, vol. 86, no. 3, pp. 747-767.

■ Alexander, D. en E.K. Jermakowicz (2006), A true and fair view of the principles/rules debate, *Abacus*, vol. 42, no. 2, pp. 132-164.

■ Barth, M.E., W.R. Landsman en M.H. Lang (2008), International Accounting Standards and accounting quality, *Journal of Accounting Research*, vol. 46, no. 3, pp. 467-498.

■ Bartov, E. en D.A. Cohen (2009), The "numbers game" in the pre- and post-Sarbanes Oxley eras, *Journal of Accounting Auditing and Finance*, vol. 24, no. 4, pp. 505-534.

■ Beest, F. Van (2011), *Rules-based and principles-based accounting standards and earnings management*, proefschrift Radboud Universiteit Nijmegen; zie: <http://repository.uibn.ru.nl/bitstream/2066/84455/1/84455.pdf>.

■ Benston, G.J., M. Bromwich en A. Wagenhofer (2006), Principles versus rules-based accounting standards: The FASB's

standard setting strategy, *Abacus*, vol. 42, no. 2, pp. 165-188.

■ Callao, S. en J.I. Jarne (2010), Have IFRS affected earnings management in the European Union?, *Accounting in Europe*, vol. 7, no. 2, pp. 159-189.

■ Carmona, S. en M. Trombetta (2008), On the global acceptance of IAS/IFRS accounting standards: The logic and implications of the principles-based system, *Journal of Accounting and Public Policy*, vol. 27, pp. 455-461.

■ Cohen, D.A., A. Dey en T.Z. Lys (2008), Real and accrual-based earnings management in the pre- and post-Sarbanes-Oxley periods, *The Accounting Review*, vol. 83, no. 3, pp. 757-787.

■ Cohen, J., G. Krishnamoorthy, M. Peytcheva en A. Wright (2011), The impact of regulatory enforcement and principles-based accounting on auditor's judgments to curb aggressive reporting, working paper; available at: <http://ssrn.com/abstract=1817684>.

■ Dechow, P.M. en D.J. Skinner (2000), Earnings management: reconciling the views of accounting academics, practitioners, and regulators, *Accounting Horizons*, vol. 14, no. 2, pp. 235-250.

■ Dye, R.A. en S.S. Sridhar (2008), A positive theory of flexibility in accounting standards, *Journal of Accounting and Economics*, vol. 46, no. 2-3, pp. 312-333.

■ Ewert, R. en A. Wagenhofer (2005), Economic effects of tightening accounting standards to restrict earnings management, *The Accounting Review*, vol. 80, no. 4, pp. 1101-1124.

■ Financial Accounting Standards Board (1976), Statement of Financial Accounting Standards No. 13: Accounting for leases, zie: <http://www.fasb.org>.

■ Financial Accounting Standards Board (2002), *Proposal. Principles-based approach to U.S. standard setting*, No. 1125-0001, 21 oktober; zie: www.fasb.org.

■ Fields, T.D., T.Z. Lys en L. Vincent (2001), Empirical research on accounting choice, *Journal of Accounting and Economics*, vol. 31, no. 1-3, pp. 255-307.

■ Folsom, D., P. Hribar, R. Mergenthaler en K. Peterson (2011), Principles-based standards and the informativeness of earnings, working paper; zie: <http://tipie.uiowa.edu/accounting/mgladrey/winterpapers/folsom.pdf>.

- Graham, J.R. C.R. Harvey en S. Rajgopal (2005), The economic implications of corporate financial accounting, *Journal of Accounting and Economics*, vol. 40, pp. 3-73.
- Gunny (2009), The relation between earnings management using real activities manipulation and future performance: Evidence from meeting earnings benchmarks, working paper. Available at SSRN: <http://ssrn.com/abstract=816025>.
- Hoogendoorn (2004), Regels over regels, Hoe effectief is de International Accounting Standards Board?, Deventer: Kluwer.
- Hoogendoorn, M.N. en G.M.H. Mertens (2001), Kwaliteit van de financiële verslaggeving in Nederland, *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, vol. 75, no. 10, pp. 406-420.
- Jamal, K. en H.-T. Tan (2010), Joint effects of principles-based versus rules-based standards and auditor type in constraining financial managers' aggressive reporting, *The Accounting Review*, vol. 85, no. 4, pp. 1325-1346.
- Khalina, O., G. Mertens en P. Roosenboom (2011), Do tighter accounting standards change preference between accrual and real earnings management?, working paper, Rotterdam School of Management, Erasmus University Rotterdam.
- Knoops, C. (2010), Verslaggevingstheorieën: Een wetenschapsfilosofische analyse, proefschrift Erasmus Universiteit Rotterdam; zie: <http://hdl.handle.net/1765/19651>.
- Libby, R. en W.R. Kinney (2000), Does mandated audit communication reduce opportunistic corrections to manage earnings to forecast? *The Accounting Review*, vol. 75, no. 4, pp. 383-404.
- Libby, R. en N. Seybert (2009), Behavioral studies of the effects of regulation on earnings management and accounting choice, in: C.S. Chapman, D.J. Cooper en P.B. Miller (eds.), *Accounting, organizations & institutions. Essays in honour of Anthony Hopwood* (pp. 290-314), Oxford: Oxford University Press.
- Marquardt, C. en C. Wiedman (2005), Earnings management through transaction structuring: contingent convertible debt and diluted earnings per share, *Journal of Accounting Research*, vol. 43, no. 2, pp. 205-243.
- McNichols, M.F. en S.R. Stubben (2008), Does earnings management affect firms' investment decisions, *The Accounting Review*, vol. 83, no. 6, pp. 1571-1603.
- Nelson, M.W. (2003), Behavioural evidence on the effect of principles- and rules-based standards, *Accounting Horizons*, vol. 17, no. 1, pp. 91-104.
- Nelson, M.W., J.A. Elliot en R.L. Tarpley (2002), Evidence from Auditors about managers' and accountants' earnings management decisions, *The Accounting Review*, vol. 77 (supplement), pp. 175-202.
- Nelson, M.W., J.A. Elliot en R.L. Tarpley (2003), How are earnings managed? Examples from auditors, *Accounting Horizons*, vol. 17 (supplement), pp. 17-35.
- Nobes, C.W. (2005), Rules-based standards and the lack of principles in accounting, *Accounting Horizons*, vol. 19, no. 1, pp. 25-34.
- Peytcheva, M. en A. Wright (2011), The impact of principles- versus rules-based accounting standards on auditors' process accountability, epistemic motivation, and reporting decisions, working paper.
- Plumlee, M. en T. Lombardi Yohn (2010), An analysis of the underlying causes attributed to restatements, *Accounting Horizons*, vol. 24, no. 1, pp. 41-64.
- Psaros, J. en K.T. Trotman (2004), The impact of the type of accounting standards on preparers judgments, *Abacus*, vol. 40, no. 1, pp. 76-93.
- Ronen, J. en V. Yaari (2008), *Earnings Management. Emerging insights in theory, practice, and research*, Springer series in Accounting, first edition.
- Roychowdhury, S. (2006), Earnings management through real activities manipulation, *Journal of Accounting and Economics*, vol. 42, pp. 335-370.
- Sarbanes-Oxley Act of 2002; zie <http://www.sox-online.com/soxact.html>.
- Schipper, K. (2003), Principles-based accounting standards, *Accounting Horizons*, vol. 17, no. 1, pp. 61-72.
- Securities and Exchange Commission (SEC) (2003), *Study Pursuant to Section 108(d) of the Sarbanes-Oxley Act of 2002 on the Adoption by the United States Financial Reporting System of a Principles-Based Accounting System*; zie: www.sec.org.
- Segovia, J., V. Arnold en S.G. Sutton (2009), Do principles- vs. rules-based standards have a differential impact on U.S. auditors' decisions?, *Advances in Accounting Behavioral Research*, vol. 12, pp. 61-84.
- Stolowy, H. en G. Breton (2004), Accounts manipulation: a literature review and proposed conceptual framework, *Review of Accounting and Finance*, vol. 3, no. 1, pp. 5-66.
- Tas, L. van der (2007), Hoe principieel is IFRS?, *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, vol. 81, no. 12, pp. 586-593.
- Trompeter, G. (1994), The effect of partner compensation schemes and generally accepted accounting principles on audit partner judgment, *Auditing: A journal of practice and theory*, vol. 13, pp. 56-71.
- Xu, R.Z., G.K. Taylor en M.T. Dugan (2007), Review of real earnings management literature, *Journal of Accounting Literature*, vol. 26, pp. 195-228.
- Zang, A.Y. (2007), Evidence on the tradeoff between real manipulation and accrual manipulation, working paper, Available at SSRN: <http://ssrn.com/abstract=961293>.